

Bekende Samenwerkers uit het verleden: Herman Wolf

In de huizen van Samenwerking wonen sinds jaar en dag meer of minder bekende Nederlanders. Of het een vaste rubriek kan worden, dat zal de tijd leren, maar het leek de redactie van SAMEN een aardig idee om zo nu en dan eens stil te staan bij enkele van die 'bekende Samenwerkers' uit het verleden. Om zo tegelijkertijd de roerige geschiedenis van de huizen en de bewoners van Samenwerking te belichten. Want wonend in de goed geconserveerde huizen van Samenwerking, zo'n 100 jaar geleden gebouwd, is het niet moeilijk om het gevoel te hebben deel uit te maken van een doorlopende geschiedenis.

We beginnen met Herman Wolf, een bekende filosoof in de jaren twintig en dertig. Herman Wolf woonde vanaf 1922 tot aan zijn dood in 1942 op de Harmoniehof 54 in het benedenhuis. Hij was de grootvader van Paul Scheffer (publicist en hoogleraar Europese studies), die onlangs het leven van zijn grootvader reconstrueerde in *Alles doet mee aan de werkelijkheid. Herman Wolf 1893-1942*.

Scheffer schetst in zijn boek niet alleen het leven van zijn grootvader, een markant filosoof, die als tegenwicht tegen de grote woorden van de totalitaire stromingen, zo kenmerkend voor de tijd waarin hij leefde, een pleidooi hield voor een zachtmoedig humanisme. Het boek geeft daarmee ook een portret van een generatie denkers en schrijvers die worstelden met filosofische, politieke en menselijke vragen in een tijd waarin ze werden overvallen door de eerste wereldoorlog en door de opkomst van het nationaal-socialisme van Hitler. Paul Scheffer: "Het leven van mijn grootvader gaf mij toegang tot die tijd."

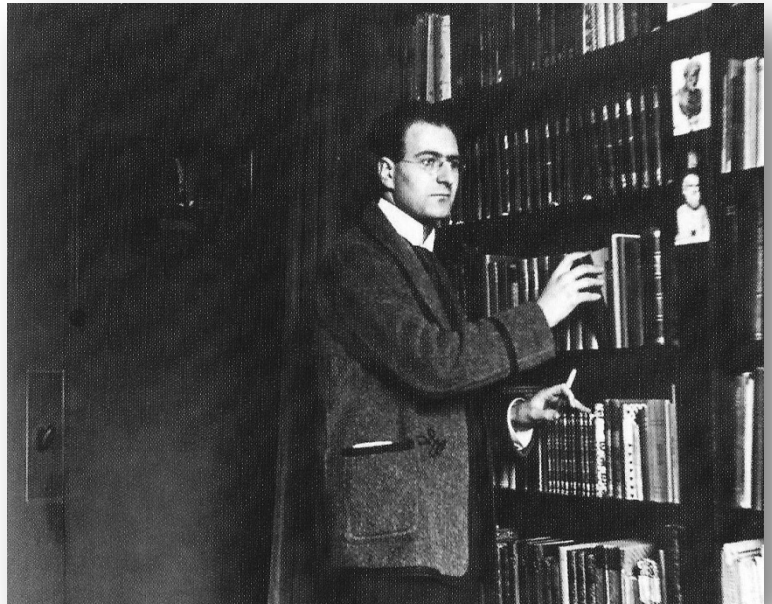
Herman Wolf wordt op 1 mei 1893 geboren in Keulen, als enig kind in een geassimileerd joods gezin. Vader Simon is een hoedenfabrikant, die zijn gezin in 1899 meeneemt naar Amsterdam, waar ze hun geluk willen beproeven. Dat lukt aardig. Amsterdam maakte aan het einde van de 19^e eeuw een bloeitijd door, waardoor veel nieuwe inwoners werden aangetrokken. Herman was de beoogde troonopvolger voor het hoedenimperium van zijn vader, maar Herman was uit ander hout gesneden: al vroeg had hij een grote belangstelling voor literatuur en filosofie. Op zijn 20^e levensjaar publiceerde hij al een essay over Schopenhauer.

Herman Wolf trouwde in 1918 met Rie de Weeger. In 1920 werd Rudi geboren, een jaar later Ina, de moeder van Paul Scheffer. In 1922 betrok het gezin als eerste bewoner de pas gereedgekomen woning op de Harmoniehof. Herman voorzag in zijn levensonderhoud met een baan als leraar aan de Openbare Handelsschool aan het Raamplein.

Scheffer beschrijft zijn grootvader als een betrokken leraar, maar met een veel verder reikende ambitie. Elke middag als hij thuiskwam van zijn werk (wandelend over de Van Baerlestraat, langs het Roelof Hartplein) trok hij zich terug in zijn studeerkamer aan de straatkant op de Harmoniehof. Dan gingen de schuifdeuren tussen de woonkamer en de studeerkamer dicht, en werkte Herman, onderbroken door

het diner, tot laat in de avond aan zijn andere 'leven'. Hier schreef hij in twintig jaar tijd twaalf boeken en een grote hoeveelheid artikelen. Hij correspondeerde met grote schrijvers van zijn tijd, als Thomas Mann en Stefan Zweig. Thomas Mann heeft zelfs een keer gelogeerd bij Herman Wolf, nadat hij een lezing had gegeven in het Concertgebouw.

Hoewel Paul Scheffer zijn grootvader niet heeft meegemaakt, toch weet hij zich door hem beïnvloed. Midden jaren vijftig ging Paul elk jaar wel een week logeren bij oma Piet op de Harmoniehof. De voorkamer aan de straatkant was in de herinnering van Paul als een museum. Alsof de tijd er had stilgestaan. Uit eerbied voor haar man had oma Piet vrijwel niets veranderd in dit schrijvershol. Aan de ene kant een paars bankje, en aan de andere kant een zwarte boekenkast propvol boeken. Dit geheimzinnige domein oefende op de jonge Paul een vreemde aantrekkingkracht uit. Hetgeen uiteindelijk leidde tot het onderzoek naar de door zijn grootvader achtergelaten sporen.

Herman Wolf was een autonome denker die voortdurend verbinding tussen verschillende ideeën en culturen zocht. 'Alles doet mee aan de werkelijkheid' was zijn levensmotto. Hij was verbijsterd toen de Europese mogendheden zich in 1914 vol enthousiasme in een wereldoorlog stortten, en de door hem bewonderde intellectuelen deelden in de euforie en het patriotisme.

Herman Wolf nam in 1933 als secretaris deel aan het *Nederlandsche Comité van Kunstenaars en Intellectuelen*, een antifascistisch gezelschap dat aan de hand van een 'bruinboek' de misdaden van het Hitlerregime in de openbaarheid wilde brengen. In 1936 sloot hij zich aan bij het *Comité van Waakzaamheid*, opgericht door onder andere Menno ter Braak en Edgar Du Perron.

Op 1 maart 1941 werd hij ontslagen als leraar aan de Openbare Handelsschool en trad hij in dienst van de Joodse HBS aan de Mauritskade. Herman Wolf is het lot van de concentratiekampen bespaard gebleven. In het najaar van 1941 werden de eerste symptomen van een hersentumor zichtbaar, waaraan hij op 24 mei 1942 zou overlijden. Twee maanden later reden de eerste treinen naar Westerbork.

De huidige bewoner van het huis is schrijfster Mensje van Keulen. Ze ontving ons hartelijk, en toonde Paul de oude studeerkamer van zijn grootvader. Die is inmiddels echter onherkenbaar veranderd. De voor- en achterkamer is nu één geheel. Het huis is echter wel gewijde grond. Stefan Zweig heeft er aan tafel gezeten. Thomas Mann heeft er gelogeerd. Paul Scheffer ziet het met tevredenheid aan: al die geschiedenis is in goede handen bij Mensje van Keulen.

Aan het eind van het boek maakt Paul Scheffer een onderscheid tussen de 'mogelijkheidsmens' en de 'machtsmens'. De laatste verandert de bestaande verhoudingen, en leeft met het idee van onomkeerbare besluiten. De mogelijkheidsmens leeft van de twijfel en wil alle wegen zo lang mogelijk openhouden. Herman Wolf was een mogelijkheidsmens. Paul vertelt dat hij erover denkt om een boek te schrijven over zijn andere grootvader, Louis Scheffer. Een machtsmens. Hij was oprichter en hoofd van de afdeling Stadsontwikkeling van Amsterdam van 1928-1955. Samen met Cornelis van Eesteren en Theo van Lohuizen gaf hij vorm aan het Algemeen Uitbreidingsplan dat in de jaren '50 resulteerde in de Westelijke Tuinsteden.

Paul: "Het lijkt mij mooi om dat contrast tussen die twee grootvaders te beschrijven. Het zijn twee grondbeelden van de 20^e eeuw. En ook wel twee zielen in mijn borst: deze grootvader raakt mij, ik snap zijn pessimisme, maar die andere grootvader met zijn maakbaarheidsideaal, daar geloof ik ook wel in. Dat zie je hier ook, als je op de Harmoniehof rondloopt, als je dat tot je door laat dringen, de kwaliteit waarmee gebouwd werd en de ideeën die daarachter schuilgingen, dan kan je toch niet met droge ogen zeggen dat dat er niet toe doet. Het is wel degelijk mogelijk om vorm te geven aan de bebouwde omgeving en op die manier de kwaliteit van het leven van mensen te beïnvloeden."

Zo komen we op het weefsel van de geschiedenis. Paul: "Louis Scheffer, mijn andere grootvader, had via zijn werk natuurlijk veel met Wibaut te maken. Ik heb zelf acht jaar de Wibaut-leerstoel mogen bekleden. En het aardige is dat mijn moeder veel speelde met de dochter van Wibaut, die ook binnen Samenwerking woonde. Misschien is dat eigenlijk nog wel het grootste plezier van het beschrijven van zo'n leven: dat je je ineens realiseert in wat voor web je eigenlijk geweven bent. En dat je - in alle hoogmoed die je hebt over je eigen leven en hoe je dat vorm geeft - eigenlijk zo schatplichtig bent en zo onderdeel van een veel bredere werkelijkheid."

Leo Pauw

(verschenen in SAMEN, maart 2014)

